

Prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc.:

Kultúrny dôsledok priemyslovej revolúcie ako príprava k vojne:

ALBERT EINSTEIN:

"Tady se dostávám k nejhoršímu výplodu stádnosti, k armádě kterou tak nenávidím! Když někdo přímo z radostí pochoduje vyřízenou řadou za zvuků kutálky, takovým člověkem prostě opovrhují; ten byl obdařen velkým mozkiem čistě omylem, protože jemu by mícha bohatě stačila. Mělo by se udělat všechno pro to, aby tahle skvrna na civilizaci co nejrychleji zmizela z povrchu zemského. Hrdinství na povel, nesmyslné násilnictví a ukňourané vlastenčení, tohle přímo náruživě nenávidím; válka je pro mne něčím tak nízkým a hnusným; radši bych se dal rozsekat na kousky, než bych se podílel na konání tak bídném! Nicméně si o lidstvu jako takovém myslím tolik dobrého, až mám za to, že tohle strašidlo by bylo bývalo už dávno totam, kdyby národům jejich zdravý rozum systematicky nekazila škola a tisk."

„Válka je zlo, ale obrana je mravně přípustná a nutná, třebas je nesnadno vymezit přesně, kde začíná obrana a kde násilí.“ – TGM

Summary:

The Industrial Revolution is celebrated as a great leap in human development. It has to be noted, that it also created conditions for the two world wars. Each revolution brings changes in values, and that requires adequate changes in people's way of thinking as well as in the system of governance. New values were partially based in the French Revolution, and partially they come from the needs of new social classes. The concept of "peace" was seen in contradictory way, too. The second half of the 19th century was marked by spreading of various freedoms, and that made even people, who had been passive until then, active. Artist sphere entering freedom and civil rights development and interpretation is interesting. The emergence of new, pseudo-folk forms of arts created conditions for people to meet and gather. That way information was spread quicker than in the past. The industrial Revolution accelerated and deepened the crisis of culture, which fell apart based on its social carriers, and it was uncertain for long, which became the foundation of a new European civilization. However, was became a part of European politics for long.

„Rovnosť, Bratstvo, Sloboda“ – známe heslo z Francúzskej revolúcie. Ako ho však naplniť? V prospech koho? To sú základné otázky, ktoré hýbali politickým myslením v Európe na prelome 19. a 20. storočia. Rozširovanie gramotnosti

umožňovalo stále širšiemu množstvu obyvateľstva aby vnímali svoju situáciu ako niečo, čo sa dá zlepšiť. Začali silnejšie vnímať obsah pojmu sloboda. Ide o prít'azlivé heslo, ktoré však musí nadobudnúť konkrétny rozmer, aby sme ho mohli využiť, ale aj porovnávať jeho obsah v rôznych situáciách. Spomenutá francúzska revolúcia narušila solidaritu vládnuvich vrstiev, no zároveň ich upozornila na možnosť ich ďalšieho spoločenského oslabenia, čo sa rovná umocnenie pocitu sociálnej sebaobrany, v podstate založeného na púde sebazáchovy.

Do tohto vnútorne rozporného vzťahu vnútri aristokracie vstúpili túžby novej majetnej vrstvy – buržoázie. Táto vrstva nemala dedičné výsady, no vedela sa rýchlejšie prispôbiť meniacim sa podmienkam a vyvolávala revolučné nálady, pričom sa veľmi chcela vyrovnáť dovtedajším mocenským vrstvám. Vytvárala si nové kultúrne vzory, ktoré neboli založené na aristokratickej noblesnosti, ale na podnikateľskej dynamičnosti. Keďže sa to všetko uskutočňovalo stále v podmienkach monarchií, dochádzalo k zvláštnemu javu: vzrastu psychickej labilnosti nových majetných tried, čo sa prejavilo v náraste počtu samovrážd, ale aj vo vzniku nového vedného smeru: psychoanalýze. Nastala veľmi rozporuplná doba, v ktorej na seba narážala kultúra dovtedajších vládnuvich vrstiev na kultúru nových – túžiacich po podiele na moci. Treba si uvedomiť, že každá kultúra vychádza z určitých morálnych hodnôt, z čoho vyplýva zvýšenie spoločenského napätia v tej dobe: popri viditeľnom kultúrnom konflikte nastal aj skrytý morálny konflikt. Toto sa muselo prejavíť v politickej sfére hľadáním východiska: alebo udržať existujúci stav v spoločnosti, alebo ho zásadne zmeniť. Kontinuita alebo diskontinuita.

Do tohto procesu vstúpili aj nové hodnoty ďalšej rozširujúcej sa vrstvy: priemyselného robotníctva. Ono jediné nemohlo využívať kultúrne vzory vytvorené v prospech aristokracie, resp. buržoázie. Potrebovalo nové vzory, ktoré by odrážali ich morálne hodnoty. Keďže umelci sa prednosstne orientovali na majetných „odberateľov“ kultúry, vznikali nové ľudové formy umenia, ktoré neboli náročné na spôsob prevedenia, ani na mieru kultivovanosti adresáta. Rozširovanie slobody prejavu priali vzniku novej populárnej kultúre.

Takto sa však kríza kultúry prehĺbila a nastolila otázku kultúrneho prežitia, ktorá bola okamžite filozoficky a politicky interpretovaná ako otázka pokrokovosti.

Kriza hodnôt má vždy za následok nezhodu, až boj medzi jednotlivými spoločenskými vrstvami. V spomenutej situácii nebolo jasné, ktorý súbor hodnôt je pre spoločnosť určujúci a ktoré sú okrajovými. Tak sa stáva, že jednotlivec si veľmi komplikovane nachádza svoje miesto a správa sa nepredvídateľne. „Dokud účel, zámery, jednaní a motívy jedince nebudú integrované s účelom, zámery, jednaním a motívy spoločnosti, spoločnosť mu nemôže porozumieť a nemôže jej prijať. Asociálny, vykořeněný a neintegrováný jedinec sa zdá byť nejen iracionálnym, ale i nebezpečným; je dezintegrovaný, ohrožujúci a záhadne nejasnou silou.“¹ *Industriálna revolúcia teda vytvorila podmienky na dezintegráciu spoločnosti z hľadiska morálnych východísk, kultúrnych prejavov aj politických aktivít.* Jadrom ekonomického rozporu bola podstata vlastníctva, filozofického interpretácia pojmu sloboda a morálneho hodnotové východiská individuálnych aj skupinových aktivít. „Budúcnosť ale patrila ústavnej vláde a parlamentu. Koruna ustoupila vláde spoločenskej triedy – triedy, ktorá zavedla priemyslový a komerčný pokrok. Hlavná zásada ústavnej vlády splynula s politickou revolúciou, ktorá odstavila Korunu na vedľajšiu koľaj. Koruna tou dobou už prišla o všetky kreatívne schopnosti a zem, ktorá prešla bouřím přeměny, už nepotrebovala jej ochrannú funkciu.“² Tým sa boj medzi budúcnosťou a minulosťou ešte viac vyostrel.

Dôležitou otázkou bolo vyriešenie otázky centrálnej autority. Priemyslová éra si vyžadovala určité zmeny: namiesto trvalej autority viac flexibilnú a ovládateľnú novými majetnými vrstvami. Už francúzska revolúcia sa pokúsila o sekularizáciu mocenského systému. Každá takáto snaha však končí novou sakralizáciou s pozdvihnutím novej autority. Potrebné je však aj nejaké filozofické zdôvodnenie nového stavu. V dvadsiatom storočí sa objavil pojem „politické náboženstvo“. Založené je na zmasovení politiky a odstránení rodových privilégií, ktoré vystriedajú iné, bez božieho zásahu. „Prvé formy politického náboženstiev sa konkrétne objavili během americké a Francouzské revoluce jako soubor přesvědčení, hodnot, mýtů, symbolů a obřadů, které novým politickým institucím vlády lidu dodávaly posvátný ráz a význam. Následně, během 19. století, byly pro rozšíření sakralizace politiky impulsem různá kulturní a politická hnutí jako romantismus, idealismus, pozitivismus, nacionalismus, socialismus, komunismus a rasismus, která se stavěla do role

---

¹ Drucker, P., *Fungující společnost*, s. 16

² Polanyi, K., *Velká transformace*, s. 44

globálneho pojetí lidské existence a přejímala různé aspekty laických náboženství, jež měla novým náboženstvím lidstva nahradit náboženství tradiční.“³ Boj o novú autoritu sa odohráva v podstate neustále, no v spomenutom období mal výraznú destabilizujúcu podobu: nemal kto povedať, či je vojna oprávnená, ale nie je. Takto sa morálne aspekty dostali mimo hry a nastal boj o správanie občana: ako ho vohnať do masakrujúcej vojny. Vojna však nebola iba produktom vplyvu autorít. Bola aj ekonomickou otázkou.

Industriálna revolúcia vytvorila novú podstatu ekonomiky – trhové hospodárstvo, ktoré sa výrazne oddelilo od štátu a politickej moci. Trhové hospodárstvo však nebolo ďalej determinované výrobou, ale obchodom. Obchodné spoločnosti získavali rozhodujúce postavenie v spoločenskom systéme a takto je to dodnes. Tým sa zmenili aj kultúrne hodnoty, ktorým boli priradené materiálne hodnotenia. Kultúra sa stala súčasťou podnikania a začal proces vytrácania sa umeleckých hodnôt.

Pokiaľ ide o obchodné spoločnosti, tie sa dostali do protirečivého postavenia: pre riadny chod trhového hospodárstva potrebujú mier, zároveň však nastal boj o medzinárodné trhy. V tej dobe neexistovali politické dohody o ekonomických vzťahoch, takže vojna bola jedným z prostriedkov šírenia obchodného priestoru. Monarchovia nepotrebovali definovanie trhového hospodárstva, kým priemyslová, banková aj obchodná buržoázia jeho garancie potrebujú. Napokon aj výrobcovia rýchlo pochopili, že štátne zákazky sú najstabilnejšie a dlhodobé s garanciou zisku, takže vojny prinášajú stabilitu do viacerých druhov výroby.

Devätnáste storočie prinieslo rýchly rozmach pseudoľudových foriem zábavy. Jednoduchí ľudia sa mohli zúčastňovať na verejných a teda bezplatných koncertoch v parkoch, kde na počúvanie ale aj do tanca hrali profesionáli, stredaní amatérmi. Prispeli k tomu nové tance, akými boli polka a valčík, ktoré neboli tak prešpekulované a noblesné, ako tie, ktoré boli uvádzané pre aristokraciu. Táto forma ľudovej zábavy mala aj sálové formy. Spolu umožňovali masovejšie stretávanie ľudí z miest. Do určitej miery sa však šírili aj na vidiek. Pri využívaní týchto foriem sa stierali sociálne rozdiely, čo zvyšovalo sebavedomie nižších vrstiev.

---

³ Gentile, E., Politická náboženství, s. 13

Kolonádne koncerty zvyšovali aj kultivovanosť mestského obyvateľstva, ktoré mohlo prísť k umeleckej produkcii aj inde ako v kostoloch.

Výnimočným produktom ešte francúzskej revolúcie bol vznik politických kabaretov, v ktorých umelci aj „umelci“ parodovali politické udalosti a známe osobnosti. Politické kabarety sa stali nástrojom politického boja. Vyžadovali si určitú umeleckú spôsobilosť, ale jednoduchým spôsobom dotvárali verejnú mienku. Za zmienku stojí, že na základe tvrdého zosmiešňovania sa na konci 19. storočia rozhodol J. Grévy rezignovať z úradu francúzskeho prezidenta (škandál spôsobil jeho zať, bez podielu J. Grévyho). Politická kultúra tej doby si však vyžadovala takéto konzekvencie. Politické kabarety sa následne rozšírili najmä do Nemecka, kde sa stali súčasťou politickej kultúry až do nástupu nacizmu.

Politický kabaret si vyžaduje pomerne vysokú mieru slobody prejavu, pretože sa v ňom zosmiešňujú verejné osobnosti, prípadne úrady štátnej moci. Možno si tiež všimnúť, že súčasné storočie nepraje politickým kabaretom, verejní činitelia sa chránia ochranou osobnosti, ako aj ochranou pred útokom na verejného činiteľa a zosmiešňovanie udalostí, ktoré produkujú mocenské elity je mediálne ostro odsúdené. Takže ku kabaretnému parodovaniu je dnes potrebná väčšia odvaha ako pred vyše storočím.

Na uliciach veľkomiest sa tiež usadilo mnoho maliarov, ktorí vyšli zo svojich ateliérov a aristokratických sídiel maľovaných osôb medzi jednoduchých ľudí. Niektoré ulice sa premenili priamo na galérie. Občan sa mohol stretnúť so stvárnením bežného života, čo bolo dovtedy výsadou cirkevných inštitúcií a šľachtických sídiel. Za povšimnutie stojí, že českí maliari hľadali inšpiráciu v českých dejinách, alebo na českom vidieku, čo považovali za viac národné zdroje, ako mestský život, ktorý ich obklopoval.

K tomu sa pridali pouliční pesničkári, ktorých mnoho piesní zľudovelo, dnes by sme povedali, že sa stali populárnymi a na mená autorov si väčšina ľudí už nespomenie. Takto sa prejavovala ľudová umelecká tvorivosť.

Na rozdiel od politických kabaretov sa pouličné maliarstvo a vyhrávanie zachovalo až dodnes. Považuje sa za prejav osobnosti človeka-občana.

Pozoruhodný prerod zaznamenali architekti. Niekoľko storočí bolo ich dominantným záujmom podieľať sa na veľkých panských a cirkevných sídlach. Takto sa zachovali ich mená až do súčasnosti. Industriálna revolúcia priniesla potrebu nových architektonických produktov: nových panských sídiel v podobe mestských vil, masových sídiel pre robotníctvo koncentrované okolo fabrík v podobe činžových domov a samotných fabrík, ktoré mali pomerne elegantný dizajn. Tým sa mestá stali zaujímavejšími lokalitami. Po vojne k tomu pribudli aj obchodné domy, ktorými sa obchodnícke vrstvy výrazne zviditeľnili a pritiahli pozornosť (aj s peniazmi) mestských obyvateľov.

Tak ako sa presúvalo rozhodovanie z aristokracie na občianske vrstvy vznikala aj potreba administratívnych budov. Mestá aj mestecká potrebovali radnice a podobné budovy. Naplno sa to prejavilo až po definitívnom prenesení rozhodovania na štát.

S tým súvisí kvalita, štruktúra a postavenie elít. Industriálny vek umožnil nové vytváranie kultúrnych, hospodárskych aj politických elít a znemožnil pokračovanie existencie duchovnej elity. Súčasťou hospodárskej elity sa stala aj vedecká elita, ktorá spoluvytvárala industriálnu éru. Už spomenuté kultúrne elity ju zviditeľnili pre širšie masy obyvateľstva. Tieto dve skupiny elít vytvárali spoločný komplex duchovného vládnutia, ich pôsobenie malo synergický efekt. Okrem spomenutého problému medzi starou a novou kultúrou však vznikol aj problém medzi novou duchovnou elitou (spojenie ekonomickej a kultúrnej elity) a vznikajúcou novou politickou elitou. Liberalizácia vládnutia dostala prívlastok „demokracia“, čo vnútorne protirečí postaveniu elít v spoločnosti. „Ten, kto chce získať prehľad o dejinách slova, pojmu, teórie a praxe demokracie, musí dospieť k záveru, že toto slovo nebolo nikdy šťastným objavom, a to už preto, lebo demos, ľudová masa, nevie nikdy vládnuť...“⁴ Johan Huizinga sa domnieva, že „Vlastne je škoda, že kultúry, ktoré vyrástli z kmeňa Helady, neprijali namiesto slova demokracia iný výraz, ktorý mal nielen v Aténach vďaka ich dejinám mimoriadne priaznivý zvuk, ale skutočne veľmi čisto vyjadroval samu základnú myšlienku dobrej formy vlády, totiž výraz isonomia, rovnosť pred zákonmi.“⁵ Takýmto spôsobom sa hneď od počiatku liberálnych revolúcií dostalo do vývoja a spoločenskej reality vážne protirečenie. Sloboda slova od počiatku naráža na snahu vládnucich vrstiev používať cenzúru ako mantinely, ktoré ochraňujú ich

---

⁴ Huizinga, Kultúra a kríza s. 241

⁵ C.d., s. 242

postavenie. Zavedenie a neustále rozširovanie volebného práva zase zaviedlo vidinu všeobecnej rovnosti, čo sa nedá realizovať.

Kultúrna sféra akceptovala nový idealizmus a z určitých udalostí a jednotlivcov urobila nesmrteľné medzníky. Heroizmus sa stal už pred svetovou vojnou významným prvkom ovplyvňujúcim verejnú mienku. V aristokratickej ére to boli panovníci, vojvodcovia a tiež cirkevní hodnostári, ktorých portréty a sochy ukazovali ich hrdinské pôsobenie. V novej ére sa z nearistokratických vrstiev dostali do popredia vytypované osoby: napr. americkí prezidenti zobrazení v skale, neskôr Churchill postávajúci pred britským parlamentom, Marianna na parížskej barikáde. Po vybraných jednotlivcoch sa premenúvali ulice a námestia a patrilo sa k nim urobiť nejakú bustu osobnosti. Dodnes sa premenúvajú aj letiská a železničné stanice podľa republikánskych vládcov, čo spolu vytvára zdanie posvätenia osobnosti, jej nedotknuteľnosť, jednoducho návrat k monarchistickým zvykom. V tomto prípade ide o posmrtné vytváranie elity.

„Vedúca úloha skutočnej elity a sama jej existencia, pretože túto úlohu hrá od svojho vzniku, sú radikálne nezlučiteľné s 'demokraciou', ktorá je úzko spojená s 'egalitárskou' koncepciou to znamená s potlačením akejkoľvek hierarchie: podstatou 'demokratickej' idey je, že ktorýkoľvek jednotlivec sa rovná inému jednotlivcovi, pretože sú z numerického hľadiska zhodní: dodajme však, že z iného ako numerického hľadiska ani zhodní byť nemôžu.“⁶ Najhlbšími koreňmi spoločenskej krízy sú kríza hodnôt a kríza elít. Obdobie pred svetovou vojnou začalo obidve spomenuté základy krízy, ktoré pokračujú až do našich čias, samozrejme že v rôznej sinusoide. Kríza elít je vrcholom akejkoľvek krízy kultúry, pretože základné hodnoty vždy definujú elity a tiež ich vysvetľujú vládnucim vrstvám aj ovládaným masám. Začiatok implementácie hodnôt je vždy úlohou elít. Na konci 19. storočia nastal úplný kolaps elít: nebolo jasné, ktorá kultúra je stabilizovaná, ktorá má budúcnosť, ktorá získa verejnú podporu. Ľudová a pseudoludová kultúra, alebo elitárska kultúra? Ako sa k tomuto sporu postaví štát? Ako sa budú formovať hodnoty a ideály pre nové storočie? Aké formy vládnutia vzniknú a budú akceptované rôznymi sociálnymi vrstvami? Ako sa sformujú nové spoločenské authority? Akú formu nadobudnú rozpory v spoločnosti – hrozia revolúcie a vojny?

---

⁶ Guénon, R., *Kríze moderného sveta* s. 112

Kríza elít vždy ohrozuje mier – vnútorný aj medzinárodný. V takomto stave nebolo možné udržať pokojný vývoj v Európe. K tomuto sa pridružila zmena určujúceho kréda európskej komunity: namiesto monarchistického „česť a sláva“ nastúpilo buržoázne krédo „moc a majetok“. Viditeľný je kultúrny rozpor východísk, a preto aj aktivít, ktoré vedú k ich materializácii. Držiteľ moci bol donedávna rodovo predurčený, takže spor mal čisto personálny obsah. Vytvorenie volebného systému a zavedenie niektorých demokratických pravidiel zrelativizovalo otázku nositeľa moci aj jej vykonávateľa. Vytvorilo sa zdanie mocenského egalitarizmu, čo však obyvatelia pomerne rýchlo dešifrovali ako mechanizmus moci majetných nad nemajetnými. Prístup k moci a výška majetku spoľahlivo rozdelili spoločnosť. Na rozdiel od rodových aj stavovských rozdielov však moc mohla prechádzať rýchle z rúk do rúk a tiež veľkosť majetku sa mohla rýchlo meniť. Politický a hospodársky krach devalvoval mocných na bezmocných. Úspechy v politike a hospodárstve raketovo odštartovali moc nových osobností. Neistota a nestabilita sa stali hlavnou charakteristikou spoločnosti. Pocit istoty mali upevniť práve novodobí hrdinovia. Médiá pred svetovou vojnou za hrdinov považovali najmä bohatnú časť spoločnosti a ňou sponzorovanú umeleckú sféru. Hrdinami sa stala aj časť vedcov, ktorých vynálezy pomáhali urýchľovať industrializáciu ekonomiky. Ich definovaniu pomohlo aj udeľovanie Nobelových cien od roku 1901 za fyziku, chémiu, fyziológiu a lekárstvo, literatúru a za mier (túto cenu udeľuje nórsky parlament). Novodobí hrdinovia boli okamžite verejne oslavovaní a dostával sa im aj vládny honor. Pripomeňme si aspoň niekoľkých: B. Bjornson, R. Rolland, R. Thákur, R. Kipling, W. C. Röntgen, A. H. Becquerel, manželia Curie, E. Rutherford. – „Vyzdvihovanie hrdinstva je samo osebe krízovým javom. Znamená, že pojmy ako služba, úloha a splnenie povinnosti už nemajú požadovanú silu, ktorá by zaktivizovala verejnú energiu. Tieto pojmy treba zosilniť, takpovediac nejakým ampliómom. Treba ich rozduchať, azda aj nafúknuť.“⁷ Hrdinovia sa mali stať záchrancami doby – mali opraviť to, čo politici a nové sociálne vrstvy pokazili. Mali zachrániť umierajúci režim a urovnať pokazené vnútorné, aj medzinárodné vzťahy. Napriek tomu, že viacerí z nich sa verejne vyslovovali za mier, nedokázali ovplyvniť verejnú mienku, ktorá bola stále viac militarizovaná. Oproti ich snahe stál nový fenomén doby a v podstate celého 20. storočia – nacionalizmus. Nešlo o nacionalizmus v pravom zmysle slova, ale o štátny

---

⁷ Huizinga, s.87

nacionalizmus, teda dôvera vo vlastný štát a snaha poškodiť iné štáty. Tesne pred vojnou už bola verejná mienka natoľko spracovaná, že si vo svojej väčšine myslela, že za všetky hlavné problémy môžu iné štáty, ktoré je potrebné potrestať. Nadšené verejné očakávanie vojny už bolo iba posledným krokom k zahájeniu vojnových operácií.

Politická kultúra bola v stave zrodu od liberálnej revolúcie vo Francúzsku. Vytvárali sa nové inštitúcie moci, či spravovania štátu, ktoré mali začať plniť aj funkciu demokratizácie systému a nastoľovania novej morálky. K tomu bolo potrebné vytvoriť nové subjekty politiky, ktorými sa mali stať občania, no namiesto nich, sa nimi stali politické strany a vplyvné osobnosti, takže vznikla nová vládnuca menšina. Tento nový stav podporovali noviny, ktoré zvyšovali mieru svojho vplyvu na verejnosť. Predovšetkým však bolo potrebné získať dôveru verejnosti, ktorá sa pomaly menila na občianstvo – a to malo prevziať moc. „Kultúry najmä pramenia z troch zdrojov: (1) z dôvery, hodnôt a predpokladov zakladateľov organizácie; (2) z prežitých skúseností skupiny ľudí ...; a (3) nových presvedčení, hodnôt a predpokladov prezentovaných novými členmi a vodcami.“⁸ Vznikal síce nový štát, ale starý režim nezanikol. Preto vzniklo napätie medzi starou a novou politickou kultúrou. To isté možno povedať o dôvere voči starým a novým lídrom.

Novovznikajúce politické strany predvádzali kultúru arénového typu: bojovali nielen proti sebe ale aj vo svojich vlastných organizáciách. Takto mobilizovali aj svojich prívržencov do boja proti všetkým ostatným stranám, aj proti rôznym frakciám vnútri vlastnej strany. Nové politické hodnoty boli spochybňované nielen osobnosťami starého režimu, ale aj straníckymi protivníkmi a vnútrostraníckymi súpermi. Politické strany svojimi ambíciami nahradili ambiciózne rody. Rozdiely boli najmä v nestabilnosti personálneho a ideového portfólia strán. Permanentne vznikala otázka: komu veriť a kto je odpadlík, alebo zradca? Možno povedať, že kým rody v monarchiách stabilizovali režim, strany v liberalizovaných systémoch destabilizovali všetky vlády a svojou činnosťou nestabilizovali režim. Politická kultúra nadobudla základné charakteristické črty: boj, nestabilita, relativizácia všetkých vzťahov, nejasnosť hodnôt. Z toho vyplývala vojna ako prirodzené pokračovanie domácej politiky.

---

⁸ Schein, E.H., *Organizational Culture and Leadership*, s. 211

Nacionálna kultúra – kultúra nacionalizmu. Devätnáste storočie je niekedy označované ako storočie národov. Existovali mnohonárodné ríše, v ktorých sa ozývali národné komunity s požiadavkami uznania práv na sebareguláciu, národnú identitu, až samosprávu vyjadrenú štátnosťou. Išlo nielen o vnútroštátny, ale aj medzinárodný spor. Vlastne spor medzi štátmi. Úspešnú cestu ukázali Taliani a Nemci. Ich úspech „bol však uľahčený tým, že podstatná časť vzdelaných elít starého režimu a dokonca aj určitá časť držiteľov moci prijala myšlienku národa za svoju. Asi práve preto, že v čase zápasu o národný štát pôsobili mocenské elity bol úspech, t.j. úplná štátnosť, dosiahnutý v historicky krátkej dobe, rozhodne skôr ako prišlo k úplnej národnej mobilizácii ľudových mas. Odtiaľ po roku 1860 vyrástol projekt 'vytvoriť Talianov' potom, ako bolo vytvorené Taliansko, odtiaľ tiež demonštratívne úsilie presadiť na území novovytvoreného nemeckého cisárstva integrálnu a skutočne národnú, t.j. nemeckú (prusko-protestantskú) identitu proti 'cudzím' elementom, akými boli katolíci a socialisti“.⁹ Stretávajú sa tu tri ciele formujúce vtedajšiu národnú kultúru: podstata národa (jeho identita), zoskupenie komunity a definovanie odlišnosti od iných národných komunít. Tieto tri ciele sa navzájom prelínajú. Prvá úloha obsahovala definovanie množiny ľudí, ktorí patria do národa a územie, ktoré im patrí. Druhá úloha bola mobilizačná: jednotlivci, ktorí sa hlásili k určitému národu to mali dať najavo. Tretia úloha obsahovala v sebe najviac bojovnosti, ktorá mohla prerásť až do agresivity. Tu boli základy prerastania národnej kultúry do kultúry nacionalizmu.

Treba si všimnúť, že okrem umeleckých produktov určených na mobilizáciu národného vedomia, akými boli piesne, básne, maľby, boli niektoré umelecké diela jednoducho interpretované ako národno-buditeľské. Typickým príkladom je vynikajúca opera G. Verdiho Nabucco. Napriek tomu, že ide o biblický príbeh, jeho interpretácia bola do aktuálneho vývoja: ujarmený národ vytvára súdržnú komunitu a v súboji etiky víťazí. Skvelá hudba sa stala symbolom odporu proti rakúskej nadvláde nad časťou neskoršieho Talianska. Stala sa nepísanou hymnou rodiaceho sa štátu a mobilizovala ľudí, hlásiacich sa k novovznikajúcemu talianskemu národu.

Podobne aj v rodiacom sa novom nemeckom štáte sa objavovali hudobné, literárne, aj maliarske diela, ktoré idealizovali „staré časy“, ktoré mal oživiť nový štát.

---

⁹ Hroch, M., *Národy nejsou dílem náhody*, s. 52

Aj na Slovensku vznikli básne a piesne, ktoré mobilizovali ľudí, ktorí by sa mohli hlásiť ku slovenskému národu. Tu však úspešnosť bola pomerne nízka. Pôsobenie uhorských štátnych a cirkevných úradov bolo príliš silné a aj efektívne. Nevznikla ti dostatočné národné elita, ktorá by dokázala k sebe pritiahnúť masy ľudí. Navyše národná mobilizácia bola efektívna najmä v mestách, ak na území bolo málo miest a samé malé, úspešnosť nacionálnych snáh bola nízka.

Kultúra nacionalizmu, ktorá vznikla ešte pred svetovou vojnou dosiahla svoj vrchol až po nej vo vzniku „hypernacionalizmu“. Pozrime sa ako na tento proces a jeho dôsledok nazeral J. Huizinga: „Naša neblahá súčasnosť je svedkom toho, ako svetový organizmus napínajú a šokujú, v dobrom i v zlom, dve sily podobné horúčke: patriotizmus, vôľa používať a chrániť si to, čo je vlastné, drahocenné, vôľa, ktorá má byť v pevnom spoločenstve všade a každodenne podrobovaná tým najťažším skúškam: v hrdinskom boji a v trpezlivej službe – a nacionalizmus, mocný pud vládnutia, obsesia postaviť vlastný národ pred, nad a na úkor druhých.“¹⁰ A povojnový dôsledok? „Až po prvej svetovej vojne, po medových týždňoch zdanlivo solídne upevneného internacionalizmu, sa objavila nová kliatba sveta: nezmyselný hypemacionalizmus, ktorý bez akýchkoľvek výhrad staval moc vlastnej krajiny a národa nad všetko ostatné a necúvol pred ničím, aby mohol tejto moci slúžiť. Ľudia začali prahnúť po neľudských teóriách štátu, čiastočne vybudovaných už na starých základoch: Štát sa vyzdvihoval nad akúkoľvek morálnu povinnosť, právo bolo podriadené vlastnému štátnemu alebo národnému záujmu, zahraničná politika sa považovala len za pokračovanie vojny inými prostriedkami a mier nebol viac než oddych medzi dvoma vojnami. Zosilňujúci sa a všeobsiahajúcejší svetový styk mal za následok, že bolo možné uskutočňovať svetovú politiku á la minute.“¹¹

Spomenuli sme, že formovanie novodobého národa bolo v devätnástom storočí aj ideologickou konfrontáciou konzervativizmu a socializmu. Až do konca svetovej vojny víťazil konzervativizmus. Po skončení vojny sa objavili až tri druhy socializmu: revolučný, reformistický a nacionálny. To je však už iné obdobie. Konzervativizmus bol v Nemecku úspešný v predvojnovom období. Jeho vojenský neúspech otvoril po vojne cestu všetkým trom variantom socializmu.

---

¹⁰ Huizinga, J., s. 125

¹¹ Item, s.239

Heroická kultúra – kult násilia. Každý národ má svojich národných hrdinov, ktorí sa vyznačovali odvahou, čestnosťou, spravodlivosťou a – víťazstvami. Okrem toho do povestí vstúpili aj historické postavy, ktoré získali výnimočne dobré vlastnosti. Niektorí hrdinovia sa stali „otcami“ národov a štátov. Balady, mýty, povesti a rozprávky sú plné hrdinov. Revolučné časy liberalizácie mocenského systému priniesli nových hrdinov, ktorí skutočne existovali a organizovali odpor voči monarchiám. Otcovia zakladatelia USA, francúzski revolucionári, ale aj Napoleon Bonaparte sú hrdinskými postavami dodnes. V devätnástom storočí pribudli vojvodcovia, ale aj tvorcovia teórií zmeny – revoluční filozofi.

Svetová vojna vytvorila nový typ hrdinu: jednoduchého vojaka. Dovtedy nevídané útrapy na frontoch potrebovali takéhoto nového hrdinu, ktorý by sa dal zabiť za vlasť. Generáli pripravovali bitky v bunkroch, alebo v budovách generálnych štábov, technickí vynálezcovia zdokonaľovali vraždiace prostriedky tiež v pokojnom prostredí. Vojaci sa ocitli v takej biede, akú dovtedy žiadne armády nezažívali. Pritom sa od nich očakávalo stále to isté – víťazstvo. Pôvodné očakávanie generálov a politikov, že vojna bude trvať niekoľko týždňov sa ukázalo ako chybná predpoveď. Vojna trvala niekoľko rokov a vyžiadala si miliónové obete nielen na fronte. Ešte aj po vojne umierali ľudia na choroby a z hladu.

Radový vojak sa stal hrdinom, pretože napriek zlým podmienkam zabíjal protivníkov. Stal sa vlastencom-zabijákom. Poslúchal a v podstate sa nebúril. Ojedinelé vzbury boli kruto potlačené. Paradoxom je, že vlastne ide o ojedinelú vojnu, v ktorej neboli heroizovaní vojvodcovia. Slávu, aj poníženie získali politici. Túžobne očakávaný mier sa preto stal oslavou politikov, ktorých štáty zvíťazili, prežili, alebo boli novo vytvorené. Mier sa stal prostriedkom a nie cieľom, čo sa ukázalo ako chybná cesta vedúca k novej vojne. „Koncom prvej svetovej vojny čoraz dôraznejšie zaznievalo heslo, ktorým najmä americká strana vyjadrovala cieľ vojny a túžbu po mieri, 'zabezpečiť svet pre demokraciu'. Toto heslo sa v tom čase skutočne ešte mohlo považovať za zobrazenie ideálu zďaleka najväčšej časti západného sveta.“¹²

V Rusku sa stali hrdinami vodcovia revolúcie, v strednej Európe zase zakladatelia nových štátov, ktoré vznikli po rozpade habsburskej ríše. Európania ešte považovali za hrdinu aj amerického prezidenta, ktorý prispel k porážke Nemecka

---

¹² Huizinga, J., s. 240

a jeho spojencov a zároveň sa pokúsil vytvoriť ochranný štít proti vojne – Ligu národov. Nebol úspešný, ale jeho osobnosť nemohla zaniknúť.

Hrdinami sa stali však iba vojaci a politici víťazov, kým porazení boli potrestaní a znevážení. Zostali po nich iba cintoríny. To bolo interpretované porazenými ako národná urážka, ktorá chce odvetu. A tou bola nasledujúca vojna. „V Nemecku vládlo všeobecné presvedčenie, že Francúzsko používa mierové zmluvy ako zbrane, aby pokračovalo inými prostriedkami vo vojne a zničilo Nemecko politicky a hospodársky tak, ako ho už zničilo vojensky.“¹³ Nešlo iba o postoje politikov, ale väčšiny verejnosti.

Vojna je vždy najnehumánnejším riešením problémov, kým revolúcie prinášajú úžitok aj problémy. Industriálna revolúcia bola ekonomicky určite užitočným krokom vo vývoji ľudstva, no nebolo to také jednoznačné v oblasti morálky. Každá industriálna revolúcia prináša nové typy zbraní, fabuluje politikov o ich zaručenom úspechu. Politici by si mali uvedomiť vlastnú zodpovednosť za osudy všetkých svojich občanov a civilizačne aj za osudy ostatných ľudí vo svete. Zbrane, aj politika sú súčasťou ľudskej kultúry, narábať s nimi si vyžaduje veľkú ohľaduplnosť a zodpovednosť.

---

¹³ Coudenhove-Kalergi, R.N., *Pan-Evropa* s. 78

Literatúra:

1. Coudenvove-Kalergi, R.N., *Pan-Evropa*, Praha: Panevropa Praha s.r.o., 1993
2. Drucker, P., *Fungující společnost*, Praha: Management Press, 2004
3. Gentile, E., *Politická náboženství*, Brno: CDK, 2008
4. Gilbert, F., Clay Large, D., *Konec evropské éry*, Praha: Mladá Fronta, 2003
5. Guenon, R., *Krise moderního světa*, Praha: Hermann a synové, 2002
6. Huntington, S.P., *Střet civilizací*, Praha: Rybka publishers, 2001
7. Huizinga, J., *Kultúra a kríza*, Bratislava: Kalligram, 2002
8. Hroch, M., *Národy nejsou dílem náhody*, Praha: SLON, 2011
9. Korten, D. C., *Keď korporácie vládnu svetu*, Košice: Mikuláš Hučko, 2001
10. Landes, D.S., *Bohatství a bída národů*, Praha: BB/art, s.r.o., 2004
11. Polanyi, K., *Velká transformace*, Brno: CDK, 2006
12. Spengler, O., *Zánik Západu*, Praha: Academia, 2010
13. Sutor, B., *Politická etika*, Praha: Oikoimeni, 1996